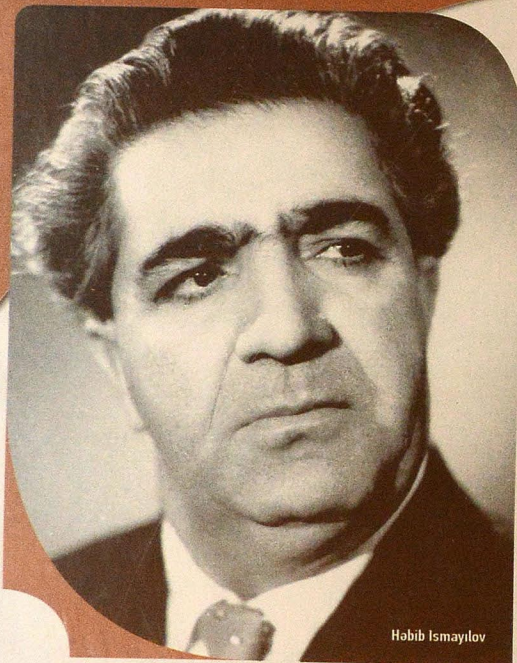

Qəlbində böyük qayələr daşıyan sənətkar

Habib İsmayılov

"Teatrdə və kinoda uzun illər işlədiyim dövrdə belə nəticəyə gəlmişəm ki, kino yazıcının bütün arzu və düşüncələrini, hətta həyatda mövcud olmayan xəyal və fantaziyalarını ekranda təcəssüm etdirmək imkanına malik bir sənətkərdir.

Şübhəsiz ki, qəlbində böyük qayələr daşıyan hər bir sənətkar və vətənpərvər vətəndaş belə bədii ifadə vasitəsindən istifadə etməyə can atmaya bilməz".

Bu sözlər Azərbaycanın Əməkdar incəsənət xadimi, kinorejissor Habib İsmayılova məxsusdur. Azərbaycan rejissorunun, məşhur "Ögey ana" məişət dramına və "Böyük dayaq" kinoromanına quruluş vermiş sənətkarın adı bu gün "unudulmuşlar" siyahısına düşsə də, çəkdiyi filmlər kino həvəskarlarına yaxşı tanışdır.

Habib Ələkbər oğlu İsmayılovun yaradıcılıq yolu qeyri-adi, həm də çoxşaxəlidir. O, 1906-cı il fevralın 21-də Naxçıvan şəhərində dünyaya göz açmışdır.

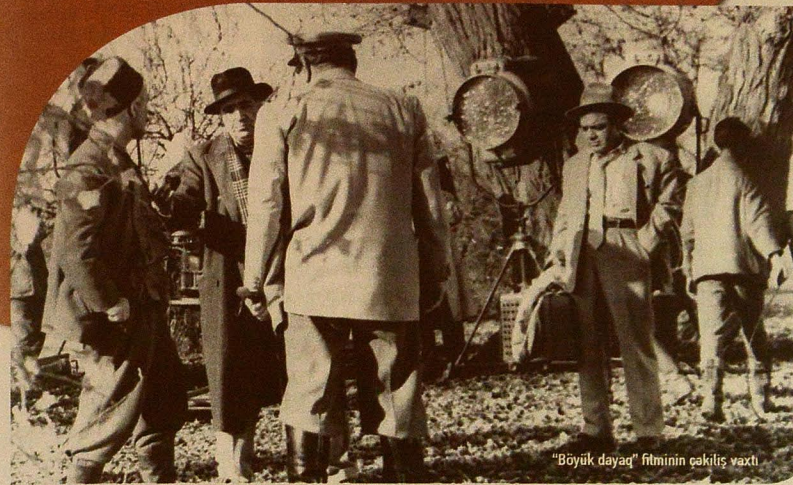
Atası və babası 1900-cü ilə kimi Nəhrəm kəndində yaşayıb və kənd təsərrüfatı ilə, həmin il Naxçıvan şəhərinə köçəndən sonra burada dəmirçiliklə məşğul olublar. 1910-cu ildə bir tərəfdən işsizlik, digər tərəfdən maddi çətinliklərlə əlaqədar ailəsi Tiflisə köçür – Habib orta təhsilini bu şəhərdə alır. Məktəbdə oxumaqla yanaşı, "Yeni fikir" qəzetində korrektor köməkçisi vəzifəsində çalışır. Boş vaxtlarında isə Tiflisdəki Azərbaycan Dövlət Teatrının səhnəsində uşaq rollarında özünü sınayır.

Habib Bakıya köçəndən sonra 1924–27-ci illərdə fəhlə fakültəsində təhsil alır və səhnə fəaliyyətini dram dərnəyində davam etdirir. O bu dərnəkdə aktyor kimi çıxışı ilə yanaşı, tamaşalar da hazırlayırdı. Fəhlə fakültəsini bitirdikdən sonra Habib özünü səhnə sənətinə həsr etməyi qərara alır. Buna görə də Xalq Maarif Komissarlığı 1927-ci ildə onu Moskvaya Mərkəzi Teatr Sənəti Texnikumuna (sonradan Dövlət Teatr Sənəti İnstitutu) oxumağa göndərir. Tədris prosesində pedaqoqlar hiss edirlər ki, azərbaycanlı tələbədə müəyyən rejissorluq bacarığı da var. Bu ona eyni vaxtda həm aktyorluq, həm də rejissorluq fakültələrində təhsil almaq imkanı verir.

“Böyük teatr rejissoru, aktyoru və nəzəriyyəçisi K.Stanislavskinin məşqlərinə gəlməsi və şəxsən onunla ünsiyyətdə olması H.İsmayılova unudulmaz təəssürat yaradır. Bu böyük sənətkarla söhbətlər, onunla görüşdü-yü vaxtlarda çoxlu qeydlər aparması, K.Stanislavskinin “İncəsənətdə mənim həyatım” kitabını mütaliəsi müstəqil yaradıcılıq fəaliyyətinə başlamış gənc rejissorun sonrakı yaradıcılıq yolunu müəyyənləşdirir.

Habib İsmayılov 1931-ci ildə texnikumu bitirib eyni vaxtda aktyor və rejissor fakültələrini qurtarması haqqında diplom alandan sonra Bakıya qayıdır və Türk İşçi Teatrında bədii rəhbər vəzifəsinə təyin olunur. Burada o, maraqlı, istedadlı kollektivlə qarşılaşır. Teatrdə Azərbaycan səhnəsinin məşhur aktyorlarından Abbas Mirzə Şərifzadə, Kazım Ziya, Ağasadiq Gəraybəyli, Fatma Qədrə, Əzizə Məmmədova, Ağahüseyn Cavadov, Rza Darablı, İsmayıl Talıblı, o vaxtlar hələ çox cavan olan, lakin istedadlı aktyorlardan Ələsgər Ələkbərov, Əjdər Sultanov, Əli Zeynalov, İsmayıl Əfəndiyev və başqaları işləyirdilər.

Habib bədii rəhbər olmaqla yanaşı, rejissor kimi "Küləklər şəhəri", "Kölge", "Yaşar", "Ölümlər", "Od gəlini" və s. tamaşalara quruluş verir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu teatrdə 25 yaşlı gəncin ilk rejissor işi

"Böyük dayaq" filminin çəkiliş vaxtı

"Gizli əl" tamaşası olur. "Kölge" tamaşası isə rejissorla böyük uğur qazandırır. Həmin tamaşanın bədii tərtibatını Rüstəm Mustafayev vermiş, musiqisini Asaf Zeynalı yazmış, baş rolda A.M.Şərifzadə çıxış etmişdir.

1933-cü ildə Azərbaycanın ikinci böyük sənaye mərkəzinin həyatını daha da canlandırmaq və yüksəltmək məqsədilə teatr Kirovabad (indiki Gəncə) şəhərinə köçürülür. Teatrın bədii rəhbəri və bütün kollektiv əl-ələ verərək yeni məkanda və şəraitdə repertuarını genişləndirilməsi, teatra yeni tamaşaçılarının cəlb olunması üzərində çalışır və gərgin iş aparırlar. H.İsmayılov həm də kollektivi istedadlı gənclər hesabına artırmaq qayğısına qalır. Bu teatrın səhnəsində öz yaradıcılıq yoluna başlamış gənc aktyorlar arasında Barat Şakinskaya, Məmmədraz Şeyxzamanov, Muxtar Avşarov və bir çox başqaları var idi. Rejissor öz işində gənc aktyorlarla K.Stanislavskinin sistemine və Azərbaycan teatrının realist ənənələrinə istinad edirdi.

Gəncədə işlədiyi illərdə səhnədə tamaşalara quruluş verməklə yanaşı, o, aktyor kimi də çıxış edirdi: "Yaşar"da Toğrul, "Namus"da Bərxudar, "1905-ci ildə" general-qubemator, "Lənkəran xanının vəzirində" vəzir Mirzə Habib və s. rollarda oynamışdır.

1938-ci ildə H.İsmayılov Bakıya çağırılır və yenidən təşkil olunmuş Musiqili Komediya Teatrına baş rejissor vəzifəsinə irəli çəkilir. O, burada "Aşiq Qərib", "Əlli yaşında cavan", "Lənkəran xanının vəzirini" və s. tamaşalara quruluş verir. Habib eyni zamanda 1938–41-ci illərdə A.Zeynalı adına musiqi məktəbində opera sinfində aktyor ustalıq fənnindən dərs deyir.

H.İsmayılov 1942-ci ilin fevral ayında

Qırmızı Ordu sıralarına çağırılır və hərbişəkilmiş caz-orkestrin rəhbəri, sonradan 402-ci Azərbaycan atıcı diviziyası klubunun rəisi təyin olunur. 1942-ci ilin sonunda o, Mahaçqala şəhərinə göndərilir, 1943-cü ilin əvvəlində Dağıstan Dövlət Teatrının direktoru təyin edilir, bu teatrın səhnəsində "Arşın mal alan" operettasına quruluş verir.

1943-cü ilin oktyabr ayında ailə vaxtıyla əlaqədar Bakıya qayıtmağa məcbur olur və bir aydan sonra Bakı kinostudiyasına işə qəbul edilir, kinoxronika şöbəsinin rəisi kimi fəaliyyətə başlayır.

Sonra baş redaktor vəzifəsində çalışır, yaradıcılıq işi ilə məşğul olur – kinojurnallar üçün respublikamızın həyatından bəhs edən bir çox sülətlər çəkir. Əksər ssenarilərini yazmaqla "Cəfər Cabbarlı", "Sovet İttifaqının himni", "Torpaq və onun münbitliyi", "Naxçıvan MSSR-in 25 illiyi", "Dağıstan MSSR-in 25 illiyi", "Azərbaycan pambıqçılığında aqrotexnikanın tətbiqi" (bu filmə görə rejissor H.İsmayılov 1955-ci ildə Ümumittifaq Kənd Təsərrüfatı Sərgisinin gümüş medalına layiq görülür) və s. sənədli və elmi-kütləvi filmləri lentə alır.

1947-ci ildə kinostudiya rəhbərliyinin sarıncamı ilə H.İsmayılov kinoxronika şöbəsinə bədii filmlərin Azərbaycan dilinə dublyajı üzrə rejissor işinə keçirilir. Özünün aktyorlarla böyük iş təcrübəsinə arxalanaraq, həm də Azərbaycan və rus dillərini mükəmməl bildiyinə görə bu sahədə o, yaxşı nəticələr əldə edir, onun dublyaj işləri yüksək qiymətləndirilir.

H.İsmayılov kinostudiyada işləyərkən öz ustalıqını və biliyini

Habib İsmayılov Rac Kapurla

mükəmməlləşdirməkdə davam edir. 1950-ci ildə təcrübəsini artırmaq üçün Moskvaya "Mosfilm" kinostudiyasına ezam olunur. Həmin il o, Dövlət Teatr Sənəti İnstitutunun qiyabi şöbəsinin aspiranturasına qəbul edilir. Dissertasiyası üçün "SSRI xalq artisti Mirzağa Əliyevin yarım əsrlik səhnə fəaliyyəti" mövzusunda seçir. 1954-cü ildə həmin institutun aspiranturasını bitirir. Lakin kinostudiyada yaradıcılıq işinin çox olması ilə əlaqədar dissertasiyanın müdafiəsi uzanır.

“Həbib müəllim artıq xeyli vaxt idi ki, bədii kino sahəsində qüvvəsini sınamaq istəyirdi. Ona görə də ilk böyük işi üçün maraqlı mövzu axtarışında idi. Nəhayət, belə bir mövzu “Ügey ana” oldu. Beləliklə, 1956–57-ci illərdə o, kinossenarist Anna Yanla birgə “Ügey ana” tammetrajlı bədii filminin ədəbi ssenarisini yazır. 1958-ci ildə həmin ssenariyə özü quruluş verir. “Ügey ana” ilk dəfə 1959-cu ilin may ayında Moskva şəhərində keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti öngünlüyündə nümayiş etdirilir və Moskva tamaşaçılarının sevgisini qazanır. Film ailə, məişət, yeniyetmələrin tərbiyəsi problemlərinə həsr olunmuşdu. Burada insan xarakterləri və taleləri dramatik şəkildə açıqlanmışdır. İnsanlar arasında yeni münasibətlərlə köhnə adətlərin və xurafatın mübarizəsi toqquşmada verilir. Burada eyni zamanda atasının ikinci arvadını heç cür qəbul etməyə balaça oğlandır və səbirlə, mehribanlıqla nəhayət ki, uşağın könlünü ələ ala bilən ügey anadan bəhs edilir.

İsmayılı ügey ana ilə barışdırmaq üçün müəlliflərə qadının cəsarət göstərməsi lazım gəlir: tufanlı bir gündə Dilərə xanım ağır yaralı çobana kömək göstərmək, öz həkimlik borcunu yerinə yetirmək üçün dağlara qalxır. Artıq məlumdur ki, uşağın meyli anaya tərəf olacaqdır. Sonra İsmayılı növbə ögey bacır. İndi də o, hüner göstərməlidir. Qardaş tez-tez xəstələnən ügey bacısına xilasedici al tiburnu tapmaq üçün gecəyarısı meşəyə yollanır.

Filmin finalında İsmayılın çarpayısı başında ata və ügey ana otururlar. Ana deyir: “Ayıl, mənim balam, mənim xatirimə”. İsmayıl gözlərini açır və gülümsəyir: “Ana, anacan”. Ügey ananın iri planda gülümsəyən siması görünür.

Melodramatik effektlərlə əsəbləri gərginləşdirən film tamaşaçılar tərəfindən maraqla qarşılanmış, hətta 1959-cu ildə Kiyevdə keçirilən Ümumittifaq kinofestivalında üçüncü mükafata layiq görülmüşdür.

“Ügey ana” filmindəki Dilərə – ügey ana aktrisasının kinoda ilk böyük roludur. Həm də bu rol ona geniş şöhrət qazandırmışdır. Maraqlıdır ki, xanım-xatın, məğrur, ədalətli Nəcibə xanım filmdə öz həyatını canlandırmışdır. Yeni o, həqiqətən ügey ana olmuş, lakin bu ügeyliyi heç vaxt ailədə hiss etməmişdir.

“Ügey ana” filmindən kadr

Yol mühəndisi Fuad Əsədov müsahibələrinin birində demişdir: “Nəcibə xanım mənim ügey anam idi. Doğma oğlu Səbiqə həmişə deyirdi ki, Fuad sənin böyük qardaşındır, nə desə, ona əməl et”. Buna baxmayaraq Fuadın nənəsi, N.Məlikovanın qayınanəsi Xanım gəlini ilə yola getmir, hər gün evdə dığdığı salır, tez-tez deyirdi: “Ügey anasən, ona görə ürayın yənmir”.

Bu ailəyə çox yaxın olan rejissor A.İsgəndərov Nəcibə xanımın başına gələnləri rejissor Həbib İsmaylova danışır. Tezliklə Nəcibə xanımın ailə münasibətləri “Ügey ana” filmində öz əksini tapır.

Teatr və kino sənətində belə bir deyim var: “Düzgün seçilmiş aktyor ansamblı filmin və tamaşağın uğurunun yarısı deməkdir”. Rejissor H.İsmayılın film üçün seçdiyi aktyor ansamblı bu fikri bir daha təsdiqləyir. Filmə ən böyük tapıntı İsmayıl oyununu ifaçısı Ceyhun Mirzəyevdir. Balaca aktyorun təbii və səmimi olunu finaldakı sentimental və təsiredici səhnələrin baxımlılığını daha da artırır.

Filmə Dilərənin qızı Cəmilə rolunda Sevinc Axundova, İsmayılın nənəsi Qəmər rolunda Həqiqət Rzaeva çəkilmişlər. Digər rolları aktyorlardan Fateh Fətullayev (Arif), Ələsgər Ələkbərov (kolxoz sədri Hüseyn dayı), Əzizə Məmmədova (Solmaz), Hacımurad Yegizarov (Ayaz), Şəfiqə Qasımova (Zeynəb), Nəribə Zeynalova (Fatmanisə) ifa edirlər.

Nəribə xanımın yaratdığı sözcükdən Fatmanisə ikinci planda olsa da, tamaşaçıların yadından bu gün də çıxmayıb. Film çəkilib qurtarandan sonra rejissor H.İsmayıl aktrisa üçün yazdığı xasiyyətnamədə onun filmdəki işini belə xarakterizə etmişdir: “Aktrisa Nəribə Zeynalova hər hansı bir obrazı asanlıqla daxil ola bilir. Bu baxımdan “Ügey ana” filmində Fatmanisə rolu üzərindəki işi nümunədir.

Gənc, həyatsevər Nəribə Zeynalova bu filmə bizim qarşımızda qoca qarı obrazında canlanır. O, xaricən qocalıb əldən düşmüş, arıq və sifəti qırıqlarla dolu olan, saçları pırpız, daxilən isə köhnə fikirlili, ara qarışdırılan, bisavad kəndli qadındır. Əsas budur ki, bütün bunlara inanırsan. Ona görə inanırsan ki, aktrisa milli koloritdə orijinal və

inandırıcı obraz yaratmağa müvəffəq olmuşdur...”

1962-ci ildə rejissor H.İsmayılın özünün ikinci böyük bədii filminə – yazıçı M.İbrahimovun eyniadlı romanının motivləri əsasında “Böyük dayaq” kinoromanına quruluş verir. Sosial dram janrında çəkilmiş bu filmin müəyyən zaman kəsiyində tariximizi, məişətimizi yaşadan kino əsəri olduğunu desək, səhv etmərik. Əsərdə olduğu kimi, filmə də ciddi siyasi, əxlaqi və tərbiyəvi problemlər qaldırılıb. Burada kənd təsərrüfatında gedən dəyişikliklərdən, müasir kəndimizin adamlarından, rəhbərlikdə demokratik üsulları bərpası uğrunda aparılan mübarizədən söhbət açılır.

“Ügey ana” filmindən kadr

“Filmin baş qəhrmanı Rüstəm kişi nümunəvi təsərrüfat başçısı kimi təkə rayonda deyil, bütün respublikada məşhurdur. Onu yaxşı tanıyır və hörmət edirdilər. Bu hörmətə o özü qazanmışdı. Kolxoz sədri namuslu, tükənməz əməyi sayəsində geridə qalan “Yeni həyat” kolxozunu qabaqcıllar sırasına çıxarıb. Lakin son vaxtlar kolxoz sədrinin xarakterində hədsiz dərəcədə özünəinam yaranır. Birgə çalışdığı adamlara şübhə ilə yanaşması, onların məsləhətlərini qulaqardına vurma-sı onu kollektivdən ayırı salır. Şəxsiyyətə pərəstişliyin zərərli təsirindən xilas ola bilməyən Rüstəm kişi cəmiyyətdə olduğu kimi, öz ailə üzvləri arasında da müəyyən məsələlərin həllində ümumi dil tapa bilmir. Bu isə onu daha çıxılmaz vəziyyətə salır. Lakin ən çətin dağqələrdə, sədrin həyatı təhlükə qarşısında olduğu vaxt, üz döndərdiyi adamlar ona əsl ərxə olurlar.

Film kolxoz sədrinin mənavi böhranı, nüfuzunun tənəzzülü üzərində qurulub. Əslində, əsər də, film də ictimai sifariş idi.

Sov.İKP –nin XX qurultayından sonra ölkədə müxtəlif təşkilatlarda keçirilən iclaslarda şəxsiyyətə pərəstiş pislənir, onun nəticələrinin aradan qaldırılması üçün tədbirlər müəyyənləşdirilirdi. Aşkar bildirilməsə də, SSRİ-nin keçmiş rəhbəri Stalini ifşa edən əsərlərin yazılması məsələsi artıq gündəmdəydi. Yazıçı da, filmin müəllifləri də Rüstəm kişinin simasında oxuculara, tamaşaçılara bir daha göstərmək istəmişlər ki, nə qədər ağıllı, tədbiri rəhbər olsan da, gərək xalqa arxalanasan. Ona görə də “Böyük dayaq” Stalini, onun şəxsiyyətinə pərəstişi, zor gücünə qurulmuş, saxta sovet ideologiyasına söykənmiş üsuli-idarəni tənqid edən o dövrün ən

maraqlı əsərlərindən, Azərbaycan nəsrinin dəyərli nümunələrindən biri idi.

Nə qədər böyük şəxsiyyət, böyük rəhbər də olsan, ətrafını fikirləşməli, ailəni düşünməli və xalqına hörmətli yaşamağın. Bu çox müasir ideyadır. Və həmin ideya sovet kino estetikası üzrə çəkilmiş filmin əsasını təşkil edir. Rüstəm kişi səhniyə başa düşənə kimi çətin yol keçməli olur. Bir daha yaqın edir ki, xalqa, kütlələrə arxalanmadan işıqlı gələcək uğrunda mübarizədə qələbə qazanmaq mümkün deyil. Əsl rəhbərin böyük dayağı xalqdır.

“Ügey ana”da olduğu kimi, “Böyük dayaq” filminin də aktyor ansamblı düzgün seçimi ilə diqqəti cəlb edir: aktyorlardan Ə.Ələkbərov Rüstəm kişinin, T.Rüstəmov Mayanın, H.Məmmədov Qaraşın, F.Mehdiyev Salmanın, İ.İsfahanlı hesabdar Yarməmmədin, N.Zeynalova Telli arvadın, Ağa Məmmədov Kələntərin surətlərini yaratmışlar.

Keçən əsrin 60-cı illərində Sovet İttifaqının digər respublikalarında olduğu kimi, Azərbaycanda da əhali arasında kino həvəskarları geniş yayılmışdı. Müxtəlif təşkilatlarda, müəssisə və tədris ocaqlarında kino həvəskarları kinostudiyaları fəaliyyət göstərirdi. O dövrdə Azərbaycan Kinematografıqlar İttifaqı nazdında kino həvəskarları bölməsi təşkil olunmuşdu. Həmin bölmənin sədri rejissor H.İsmayıl idi. O hər həftə kino evində kino həvəskarlarının işinə müntəzəm olaraq rəhbərlik edirdi.

Rejissor Həbib İsmayılın böyük amallarla yaşayır, yeni-yeni filmlər yaratmaq arzusu ilə çalışırdı. Amma amansız ölüm ona arzularını həyata keçirməyə imkan vermədi. Böyük sənətkar yaradıcılığının ən məhsuldar çağında, 1966-cı il dekabrın 31-də 60 yaşında dünyasını dəyişdi. Təsəllimiz sənətkarın yadigar qalan filmləri, bir də onun xatirəsidir. ♦

Aydın Kazımzadə,
Əməkdar incəsənət xadimi